

1. Tutkimusaihe

Charlotta Henrikssonin oikeustieteellinen väitöskirja *Patenttien arvo ja arvonmääritys* käsittelee nimensä mukaisesti patenttioikeuksien arvonmääritystä. Patenttien arvonmääritys on kansainvälisesti ajankohtainen aihe, ja sillä on erilaisten patenttikorvauksien määrittämisen ohella yhtymäkohtia talous- ja liiketaloustieteeseen, kirjanpitoon ja verotukseen. Väitös kuuluu immateriaalioikeuden, tarkemmin patenttioikeuden, alaan. Henriksson on valinnut lähtökohdakseen patenttien arvonmääritystä sääntelevät lainsäädännökset ja niiden perusteella määräytyvät rajat arvonmääritykselle. Henrikssonin väitöskirja nivoutuu 2000-luvun suomalaisen immateriaalioikeudelliseen tutkimukseen, jossa immateriaalioikeudellisten usein varsin avoimien normien sisältöä on pyritty analysoimaan ja selkeyttämään käyttäen hyväksi oikeusvertailua, oikeusteoriaa ja oikeustaloustiedettä. Usein lähtökohtana ovat myös olleet kilpailuoikeuden asettamat rajat immateriaalioikeuksille. Henrikssonin tutkimuksessa hyödynnetään pääasiallisesti lainopillista metodia, mutta myös oikeusvertailevaa metodia. Henriksson on valinnut lähtökohdakseen päämäärä-keinosystematiikan. Kirjassa kuvataan Suomen ja muiden Pohjoismaiden ohella myös Saksan ja Yhdysvaltain patenttilakien korvaussäännöksiä ja oikeuskäytäntöä arvonmääritysnäkökulmasta.

Väitöskirja muodostuu viidestä luvusta. Johdannossa määritellään tutkimuskysymys tai -väite, tutkimuksen oikeusteoreettinen tausta ja perustelut sekä tutkimusmenetelmät ja rajaukset (sivut 1–39). Toisessa luvussa kuvataan patenttien arvonmääritystä käsittelevän tutkimuksen lähtökohdat (sivut 40–136). Kolmas luku käsittelee patenttien arvonmääritysnormeja ja niiden soveltamista (sivut 137–312). Neljännessä luvussa käsitellään talous- ja liiketaloustieteen lisänäkökulmia oikeudelliseen arvonmääritykseen (sivut 313–375). Viidennessä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset ja lopussa niitä ”testataan” tutkimusväitettä vasten (sivut 376–391).

Tutkimus on rajattu koskemaan Suomen lainsäädäntöä, mutta patenttiloukkaukorvauksia käsiteltäessä huomioon otetaan myös oikeusvertailevia näkökoh-

* Virallisen vastaväittäjän, professori *Petri Kuoppamäen* Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama 31.5.2023 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

tia. Talous- ja liiketaloustieteen arvonmäärittämis menetelmien ja laskentatekniikoiden osalta kuvataan eräitä peruspiirteitä. Kilpailuoikeudellisia näkökohtia kuvataan vain lyhyesti patenttisopimusten ja sopimushinnoittelun yhteydessä.

2. Lähdeaineisto, kieli ja rakenne

Tutkimuksen lähdeaineistoa voidaan pitää riittävänä. Kirjallisuusluettelossa on lähteitä vuoteen 2021 asti. Oikeustapauksia on seurattu vuoteen 2022 asti.

Tutkimuksen kieli on hyvää asiaproosaa.

Kirjan rakenne on enimmäkseen onnistunut. Kuitenkin 1. ja 2. lukujen sisältämä johdanto varsinaiseen tutkimusteemaan eli arvonmäärittämisnormeihin on pitkäkö. Osin toistoakin on, kun samat asiat käsitellään myöhemminkin. Ehkäpä tutkimuksen alkuosaa (sivut 1–136) olisi voinut hieman tiivistää.

Asiasanahakemisto puuttuu. Tällainen ei ole sinänsä välttämätön, mutta se helpottaisi eri asioiden löytämistä kirjasta.

3. Tutkimuskysymys, metodi ja keskeiset väittämät

Väitöskirjan lähtökohtana on väite, jonka mukaan patenttien taloudellisen arvon määrittelyyn on tunnistettavissa myös merkityksellinen oikeudellinen näkökulma. Aihetta voidaan tarkastella oikeusteoreettisesti ja teoreettista kehittelyä hyödyntää lainsäädännön tulkinnessa ja soveltamisessa toteutuvassa patenttien arvonmäärittämisessä. Kirjassa tarkastellaan tämän väitteen tai hypoteesin paikkansapitävyyttä vastaamalla kolmeen kysymykseen (sivu 2):

1. Millä tavalla aineellisoikeudelliset normit sääntelevät patenttien taloudellisen arvon määrittämistä? Onko systematisoitavissa erityinen taloudellisten hyötyjen arvioimista sääntelevien oikeusnormien kategoria, arvonmäärittämisnormit?

2. Voidaanko arvonmäärittäystä kuvata oikeudellisena prosessina?

3. Voidaanko tässä käytettyä arvon määrittämistä tarkoittavaa oikeudellista harkintaa johdonmukaistaa hyödyntämällä patenttioikeuksien yksityisen taloudellisen arvon määrittämiselle tyypillisiä piirteitä?

Väitöskirjassa todetaan, että on olemassa erityinen oikeusnormien kategoria (tutkimuskysymys 1) ja patenttien arvonmääritystä voidaan kuvata oikeudellisena prosessina (tutkimuskysymys 2). Kolmanteen kysymykseen väitöskirjassa suhtaudutaan jossain määrin varauksellisemmin. Henrikssonin mukaan patentti-oikeuksien yksityisen taloudellisen arvon määrittämisen tyyppilliset piirteet voidaan ottaa huomioon mutta ne ovat kuitenkin alisteisia yksittäistapaukselle ja arvonmääritysnormien kulloisellekin päämäärälle.

Tutkimuksessa myös arvioidaan eräänlaisena systeemitason *de sentia ferenda, de lege ferenda* -pohdintana, voitaisiinko tutkimustuloksia käyttää laintulkinnan ja lainsäädännön kehittämiseen. Väittelijä noudattaa *Aulis Aarnioon* tukeutuen lainopillista metodologiaa. Valinta sopii hyvin tähän tutkimukseen.

Mielenkiintoisen lisän tutkimukselle antavat loppuvaiheessa tehdyt kuudentoista arvonmäärittämisen parissa työskentelevän asiantuntijan haastattelut. Nämä haastattelut paitsi tuovat käytännön näkökulmia, kuten odottaa saattaakin, mutta ne myös avaavat mielenkiintoisia näkökulmia eräisiin patenttien hinnoitteluun liittyviin keskeisiin ongelmiin.

4. Arviointia

Kun viime vuosina Suomessa julkaistuissa immateriaalioikeudellisissa väitöskirjoissa on ponnistettu yleensä oikeusvertailusta, oikeustaloustieteestä tai kilpailuoikeudesta, Henriksson keskittyy oikeusteoriaan ja lainoppiin. Ajatuksena on ensinnäkin täyttää tällä tavoin normitasolle jäänyttä väljyyttä. Esimerkiksi patenttilain (550/1967) 58 §:n 1 momentissa todetaan lyhykäisyydessään, että joka tahallaan tai tuottamuksesta loukkaa patenttia, on velvollinen suorittamaan ”kohtuullisen korvauksen” keksinnön hyväksikäyttämisestä sekä korvauksen muusta vahingosta, jonka loukkaus aiheuttaa. Jos tuottamus on vain lievää, voidaan korvausta sovitella. Havaitaan, että korvausnormi on varsin väljästi kirjoitettu. Käytännössä oikeuskäytännössä on kiinnitetty paljon huomiota niin kutsuttuun lisenssianalogiaan, mitä väittelijä ei pidä kaikilta osin onnistuneena ratkaisuna.

Henriksson tuo varsin hyvin esille, että eri patenttien arvostamista koskeva säädösympäristö tavoitteineen ohjaa tutkimuksen mukaan niiden tulkintaa. Esimerkiksi patenttilain 58 §:ssä lähdetään kohtuullisesta korvauksesta, ja taloudellisen arvon määrittämisen tulee noudattaa vahingonkorvausoikeudellisia periaatteita. Oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetussa laissa (656/1967, työsuhdekeksintölaki) taas pyritään toteuttamaan työsuhdeasetelmaan ja innovatiivisuuden kannustamiseen liittyviä tavoitteita. Korkeakoulu-keksintökorvausten ja niitä koskevien tarkoituksenmukaisuusharkintojen ta-

voitteena on vaikuttaa korkeakouluympäristöön. Kirjanpitolaissa (1336/1997) korostuvat luotettavuuden vaatimus sekä hyvän kirjanpitotavan merkitys. Verotuksen siirtohinnoittelussa taas korostuu markkinaehtoisuus. Konkurssilainsäädännössä kiinnitetään huomiota erityisesti käyvän arvon periaatteeseen ja pesän etuun, joka voi edellyttää nopeaa realisointia. Henrikssonin lähestymistapa avaa silmät eri patenttitilanteiden eroille. Arvonmääritysnormien voidaan katsoa tuovan lisäarvoa sekä säännösten tulkinnan että niiden kehittämisen näkökulmasta.

Sen sijaan enemmän kysymyksiä herättää se, missä määrin arvonmääritysnormeilla voidaan korvata patenttien arvoa koskevaa empiiristä analyysia. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että jos otetaan lähtökohdaksi, että patentti on validi ja sitä hyödynnetään, tietyn patentin arvo määräytyy lähtökohtaisesti sen perusteella, millainen liiketoiminta patentin ympärille voidaan rakentaa eli kuinka hyvin sitä voidaan hyödyntää liiketoiminnassa. Tunnetusti on erittäin arvokkaita patenteja ja sitten sellaisia, joilla tällaista arvoa ei ole. Patentin arvo määräytyy siis olennaisesti sen perusteella, millaista taloudellista lisäarvoa se tuottaa sitä hyödyntäville yrityksille.

Säännösten tavoitteita ja keinoja koskevalla tutkimuksella ymmärretään entistä paremmin erityyppisten patenttitilanteiden taustalla olevat tavoitteet ja arvostukset, jolloin säännöksen tulkinnalle saadaan lisää rakennuspuuta ja normeja voidaan kehittää aiempaa yksityiskohtaisemmiksi, sikäli kuin yksityiskohtien lisäämisellä saatavaa oikeusvarmuutta pidetään joustavuutta tärkeämpänä seikkana. Kuitenkaan patenteja koskevasta tavoite-keinoanalyysistä on hankalaa kehittää substituuttia taloudellista arvoa koskevalle taloudelliselle analyysille. Voidaan myös kysyä, onko patentin taloudellinen arvo oikeus- vai tosiasiakysymys. Eikö tietyn hyödykkeen taloudellinen arvo, patentit mukaan lukien, kuitenkin ole viime kädessä empiirinen kysymys? Vaikka normit kirjoitettaisiin aiempaa yksityiskohtaisemmiksi, ne pitää silti täyttää tulkinnalla ja tosiseikkoja koskevalla analyysilla. Missä määrin normi voi itsessään sisältää ”oikean hinnan”? Tietysti teoriassa voitaisiin mennä hintasäätelyyn, jossa patenttien hinta määräytyisi yleisestikin ”taksan” perusteella, mutta tällaisen sääntelyratkaisun yhteiskunnallinen hinta voisi olla innovatiivisuuden näkökulmasta kohtuullisen korkea. Kyse on siitä, missä määrin aukko voidaan täyttää normin tavoitteita ja keinoja koskevalla oikeudellisella analyysilla.

Olen samaa mieltä siitä, että arvonmääritysnormi on varsin hyvä tapa systematisoida patenttioikeuden eri osa-alueiden eroja taloudellisen arvon määrittämisen kannalta, mutta epäselväksi jää, voidaanko siitä rakentaa hinnoittelua koskeva ”supernormi”.

Arvonmääritysnormit kertovat tavoitteiden erot esimerkiksi korkeakoulukeksintöjen ja FRAND-patenttien välillä, mutta lisätutkimuksen varaan jää, kuinka paljon ne konkreettisesti auttavat. Ei ole aivan selvää, mitä tarkoittaa ”patentt loukkausta koskeva arvotulkinta” ja ”käytännöllinen yleiskäsitys” (sivu 201)

tai mitä olisivat arvonmääritysnormin mahdollistamat ”kohtuullisiksi arvioi-
dut keinot” (sivut 205–206) tai mitä ”patenttioikeuksille arvioituilla taloudel-
lisilla arvoilla” (sivu 215) tarkoitetaan. Missä määrin arvosuuntautunut hinnan
arvioiminen veisi eteenpäin ja missä määrin se monimutkaistaisi tai hämärtäisi
arviointia? Tai olisiko tämä riski ainakin olennainen?

Oman kysymyksensä muodostaa ero dispositiivisen ja indispositiivisen lain-
säädännön välillä (sivu 220). On totta, että esimerkiksi työsuhdepatentteihin liit-
tyy indispositiivista sääntelyä. Tästä ei kuitenkaan voida johtaa periaatetta, jonka
mukaan yleisemmin patenttien hinnoittelua koskevaa sopimusvapautta olisi ra-
joitettu. Miten tai milloin arvonmääritysnormi voitaisiin katsoa pakottavaksi
(indispositiiviseksi)? Miksi sopimusvapautta rajoitettaisiin? Indispositiivisuutta
perustellaan vero- ja kilpailuoikeudella, mutta niissä kyse on indispositiivisesta
eli pakottavasta lainsäädännöstä, josta ei voida toisin sopia. Onko ajatuksena siis,
että arvonmääritysnormeista pitäisi tehdä pakottavaa oikeutta eikä ainoastaan
aukkoja täyttävää normiainesta?

Tähän viittaa väittelijän toteamus (sivu 252) siitä, että hinta voitaisiin määrätä
tuomioistuimessa ”arvonmääritysnormin vastaiseksi”. Miksi näin? On perusteita
työsuhdekeksintöjä ja korkeakoulukeksintöjä koskeville indispositiivisille sään-
nöksille, kun ollaan lähellä työoikeutta tai sen sisällä, mutta voidaanko tällaista
arvonmääritysnormien ”dominanssia” perustella laajemmin? Jos voidaan, niin
millä? Eivätkö varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929,
oikeustoimilaki) 36 § ja muut siviilioikeuden kohtuullistamista ja pätemättö-
myyttä koskevat normit riittä? Onko arvonmääritysnormien osoitettu riittäviä
perusteita syrjäyttää tahdonvaltaisuus, johon hinnanmuodostus markkinoilla
ja markkinoiden itseohjautuvuus ja tehokkuus perustuvat?

Yleisemmin voidaan kysyä, voiko lainsäätäjä tai tuomari tietää patenttien
”oikean hinnan”. Entä jos patentin taloudellinen arvo muuttuu? Henrikssonin
mallissa (sivut 280–281) tuomarille asetetaan aika iso rooli. Vahingonkorvausta
määriteltessään tuomarin tulisi ottaa huomioon tapauskohtainen tehokkuus, oikea-
suhtaisuus, varoittavuus, reparaatio ja preventio. Tämä edellyttäisi tuomarilta
melkoisen suurta osaamista eri aloilta. Henriksson toisaalta itekin toteaa (sivu
285), että oikeudellisesta harkinnasta ei tule koskaan ”arvionvaraisuutta täysin
poissulkevaa”. Vastaväittäjän näkökulmasta keskeisin ongelma ei ole kriteerien
puuttuminen vaan pikemminkin niiden selvittämisen hankaluus tuomarin nä-
kökulmasta. Vahingonkorvaustapauksissa tuomari pyrkii konstruoimaan vahin-
gonkorvauksen, sillä pelkästään säännösten sisältä sitä ei löydy, olivat ne sitten
yleisluontoisia tai yksityiskohtaisia.

Henriksson vetää varsin hyvin yhteen johtopäätöksiään kirjassa olevilla graa-
feilla (sivu 303) sekä päämäärä-keinolähestymistavan soveltamista täsmentävällä
kuvalla (sivut 310–311). Kirjassa on myös lähestymistapaa selventäviä taulukoita
(sivu 354).

Kirja sisältää lyhyen jakson talous- ja liiketaloustieteellisestä patenttien arvonmäärityksestä. Henriksson kiinnittää aiheellisesti huomiota laskelmien taustalla olevien lähtökohtaoletusten merkitykseen (sivu 319). Voidaan esittää paljon erilaisia matemaattisia kaavoja, mutta ratkaisutoiminnassa kyse on aina premissien oikeellisuudesta tai luotettavuudesta. Mitä tahansa voi periaatteessa laskea, mutta luvut ovat oikein vain oikeilla taloudellisilla pmissilla. Jakson lyhydestä huolimatta kyseessä on hyvä peruskuvauksena aiheesta.

5. Loppulausunto

Vastaväittäjän rooliin kuuluu esittää kriittisiä kysymyksiä ja arvioita tarkastettava väitöskirjasta. Tämä on tieteelle ominainen toimintatapa. Näin on menetelty tämänkin väitöksen yhteydessä. Olen edellä kiinnittänyt huomiota eräisiin työn kritiikille alttiisiin kohtiin, niin kuin vastaväittäjän rooliin kuuluu.

Charlotta Henriksson on valinnut näkökulmakseen patenttien arvonmäärityksen tarkastelun. Tutkimus on huolellisesti tehty ja kieliasultaan sujuva. Tutkimus osoittaa aiheen syvällistä tuntemusta. Tutkimusotteena ”päämäärät-keinot” on onnistunut ja toimii hyvin systematisoivana lähestymistapana. Vaikka edellä on esitetty myös kriittisiä huomioita, Henrikssonin kannanotot on perusteltu huolellisesti. Kirjan systemaattinen lähestymistapa jäsentää arvonmääritysnormistoa ja osoittaa erot eri lainsäädännöllisten soveltamistilanteiden välillä.

Henrikssonin väitöskirja lunastaa paikkansa akateemisena opinnäytteenä. Henriksson käyttää valitsemiaan lähteitä johdonmukaisesti, ja hän onnistuu tuomaan esiin uusia ja merkittäviä näkökulmia. Tutkimus tuottaa uutta tieteellistä tietoa. Henrikssonin analyysi on itsenäistä, ja kokonaisuus täyttää väitöskirjalta edellytettävät vaatimukset. Yhteenvetojaksoissa argumentteja puolesta ja vastaan selostetaan tavalla, joka tuottaa mielenkiintoisen kuvan patenttien arvostuksen taustalla olevista näkökohdista, jotka ovat usein jännitteisiä.

Väitöstilaisuudessa väittelijä puolusti väitöskirjaansa asiallisesti ja asiantuntevasti.

Esitän mielihyvin ja vailla epäilyksiä Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle oikeustieteen kandidaatti Charlotta Henrikssonin väitöskirjan hyväksymistä oikeustieteen tohtorin tutkintoa varten.

Petri Kuoppamäki